

А. А. Гулай, асп.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

**Художественно-эстетический дискурс
документалистики Григория Гусейнова**

В статье рассматривается развитие документальной литературы, охарактеризованы основные признаки фактографического письма. В работе представлены сведения о развитии украинской документалистики и ее основных представителей. Проанализировано художественно-биографическое описание Григория Гусейнова "Господние зерна". В статье определены признаки нового жанра документалистики. На примере произведения определены два аспекта документального письма Г. Гусейнова: литературный, исторический. Акцентируется внимание на способе соединения фактов, документов, показаний, воспоминаний в документальном тексте писателя.

Ключевые слова: документалистика, дискурс, жизнеописание, автобиографический роман, литература-фикция, факт

A. Gulai, PhD student

Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

Art and aesthetic discourse documentaries Grygoriy Guseynov

The article deals with the formation of nonfiction, describes the main features of factual writing. The paper provides information on the development of Ukrainian documentary and its main representatives. Analyzed artistic and biographical biography of Gregory Huseynov "Lord of grain." The article outlines the features of the new documentary genre. In example works two aspects of documentary writing H. Huseynova. Attention is focused on ways of combining facts, documents and evidence in the documentary memories text writer.

Keywords: documentaries, discourse, biography, autobiographical novel, fiksiyna literature, the fact.

УДК82 – 193: 801. 631. 5

К. В. Довбня, канд. пед. наук.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, Київ

**СИСТЕМА БГАВ ТА РАС У КРИШНАЙТСЬКІЙ
СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ПОЕЗІЇ ГІНДІ**

Пропонована стаття розглядає питання про поетологічні особливості поезії відомого поета пізньосередньовічної літератури бгакті Раскхана, а саме, важливу категорію поетики гінді – систему бгав та рас. Цей аспект вивчення творчості поета ще не досліджений.

Ключові слова: бгава, раса, бгакті, зустріч.

Період Ріті (поч. XVII–XVIII ст.) в поезії діалектами гінді має велике значення в історії розвитку літератури гінді. Він увібрав у себе чисельні характерні риси традиційної санскритської літератури, а також відобразив нові тенденції, які склалися в поезії гінді. Між тим, твори цього періоду виявились недостатньо вивченими у вітчизняній та західній індології, а творчість окремих авторів періоду Ріті (напр. Раскхана) залишається своєрідною "білою плямою". У зв'язку з цим головною метою нашої роботи ми бачимо літературознавчу оцінку поетичної творчості Раскхана (1558–1618), яка б дозволила виявити застосування автором традиційної системи *рас* та *бгав* крішнаїтської середньовічної поезії гінді пізнього періоду. В якості матеріалу дослідження ми взяли збірку творів Раскхана "Раскхан грантхавалі" ("Поезії Раскхана"). Вивчення поставленої проблеми потребувало звернення до традиції поезики санскритом, у першу чергу, до класичних праць, присвяченим розгляду системи *рас* та *бгав*, таким, як трактати Бгарати, Анандавардгани та середньовічного поетологічного трактату Бгушана мовою гінді.

Історію розвитку санскритської поезики та її основних теоретичних принципів було досить детально висвітлено в роботах сучасних індійських і зарубіжних вчених. Крупною узагальнюючою працею стала двотомна "Історія санскритської поезики" К. Де (1923 р.) [De S.K., 1959, 315; 1963, 118]. Спадок пізніших шкіл санскритської поезики охарактеризував відомий індійський дослідник Чаудгарі [Caudhari S., 1973, 284; 1975, 360; 1973, 154], який розкрив історію становлення всіх категорій індійської теорії поезії. Чисельні праці 50–70-х років XX ст., присвячені загальному розгляду санскритської поетологічної традиції та її окремим суттєвим аспектів, належать В. Рагхану [Raghavan V., 1972, 181], К. Чайтанї [Chaitanya K., 1975, 490]. та ін. Тема вивчення санскритської класичної поезики приваблювала увагу радянських та російських сходознавців, напр. П. Грінцера [Грінцер П.А., 1964, 35; 1987, 312; 2000, 424], Ю. Аліханової [Алиханова Ю.М., 1974], І. Серебрякова [Серебряков И.Д., 1979, 160; 1971, 34]. У радянському сходознавстві велике значення для вивчення середньовічної традиції літератур діалектами гінді мають праці А. Бараннікова [Баранников А.П., 1947, 65], Н. Гафурової [Гафурова Н.Б., 1976, 104], Н. Сазанової [Сазанова Н.М., 1979, 114],

Ю. Цветкова [Цветков Ю.В., 1979, 167], В. Баліна [Балин В.И., 1962, 112], які характеризують творчість ряду крупних поетів та напрямків поезії гінді XI–XVII ст. Але відсутні роботи, що торкаються питань, пов'язаних з поетикою гінді. Однією з перших спроб стала наукова праця С. Цветкової [Цветкова С.О., 2005, 20], яка вивчала трактат поета XVII ст. Бгушана "Шиврадждгушан". Останній присвячено опису канона поетичних прикрас (*аланкар*), розробленого в санскритській поетиці. Цей трактат викликає особливий інтерес, тому, що в своїй ілюстративній частині повно відображає риси живої поетичної традиції браджем в її природньому розвитку. Як бачимо, в цьому трактаті не приділено уваги власне системі *рас* та *бгав*. На жаль, дослідження більш ранніх поетологічних трактатів гінді взагалі відсутні. Класична праця Р. Шукли "Історія літератури гінді" характеризує основні періоди та літературні джерела середньовіччя [*Рамчандр Шукл*, 2006, 456]. Ми орієнтувалися в нашому дослідженні і на більш пізні праці індійських літературознавців та істориків літератури, які в цілому висвітлювали розвиток середньовічної літератури гінді. Серед них роботи Нагендри [*Нагендр*, 1973, 369], Д. Варми [*Varmá, Dhlrendra*, 1954, 162].

Далі ми розглянемо теорію естетичного сприйняття (*раса* та *бгава*). У давньому санскритському трактаті Бгарати – "Натьяшастрі" (IV ст. до н.е. або VI ст. н.е.) було сформульовано теорію естетичного сприйняття, теорію *раси*. З цього часу слово "раса" входить у санскритську поетику в якості особливого естетичного терміну, зберігаючи двозначність свого використання. Отже, *раса* – це особлива якість літературного твору, його "сік", "сутність", об'єкт насолоди глядача. Водночас, *раса* – це сам процес насолоди естетичним об'єктом [Гринцер П.А., 1964, 35]. Уявлення про *расу*, як про кінцеву мету, "душу" художнього твору проникло пізніше в теорію поезії, а також інших видів мистецтв. Бгарата підкреслює, що *раси* – це головне у драмі, а *бгави* (почуття) лише допомагають проявити ту чи іншу *расу*. Далі Бгарата серед восьми *рас* виділяє чотири первинні: еротики, гніву, героїзму, відразу та чотири вторинні, які походять від первинних *рас*: комічну (з еротичної), суму (з гніву), подиву (з героїчної), страху (з відразу). Він досить детально характеризує кожну з восьми *рас*, вказуючи на їхнє співвідношення з іншими *расами*

в творі. Автор "Натьяшастри" визначає 49 станів душі, почуттів (*бгав*), з яких вісім є постійними (*стхайібгав*): кохання (*раті*), веселість (*хаса*), скорбота (*шока*), гнів (*кродга*), мужність (*утсага*), страх (*бгая*), відроза (*джугупса*) та подив (*вісмая*), тридцять три *бгави* – плінні (*віабгічарібгав*). Серед них названо: байдушність (*нірведа*), презирство (*глані*), побоювання (*шанка*), заздність (*асуя*), радість (*харша*), гордість (*гарва*) та інш.

Отже, *бгави* – це почуття, або стани, властиві поведінці людини в її повсякденному житті й відтворені у драмі, *раси* ж – це естетичні емоції, притаманні лише мистецькому твору. *Раси* невід'ємно пов'язані з *стхайібгавами* й кожному постійному почуттю відповідає одна естетична емоція. Згідно з індійською поетикою, у високохудожньому творі мають бути відображені як стійкі душевні переживання, так і нестійкі, водночас мають відображатися й зовнішні прояви переживань. У поетичному творі повинна домінувати одна з трьох головних *рас*, а саме: еротична (*шрінгар*), героїчна (*віра*) та спокійна (*шанта*) [Баранников А.П., 1947, 65].

У крішнаїтському *бгакті* існує декілька форм відданості божеству, а любов вірних до Крішни носить різні відтінки. Літературознавці визначають три основні *бгави*: солодкі почуття закоханості (*мадгурья бгав*), почуття материнської любові (*ватсалья бгав*) та почуття дружби (*сакхі бгав*). Анандавардгана зазначає, що безпосередньо залежить від *раси* важлива категорія поетики – *гуна*. Він стверджує, що будь-яке висловлювання з еротичною *расою* "солодке", й тому *бгав*-*гуна* "солодкість" завжди присутня у віршах про кохання. За Абгінавагуптою, основою насолоди *расою* вважається поєднання двох структур: емоційної структури естетичного об'єкта – твору мистецтва та емоційної структури естетичного суб'єкта – особистості читача. Емоційну структуру об'єкта визначають постійні почуття, *стхайібгави* героя, універсалізовані художніми засобами твору, а емоційну структуру суб'єкта – тіж постійні почуття, або душевні стани, що присутні у формі латентних вражень у підсвідомості особистості, які пробуджуються під час естетичного сприйняття.

У творчості крішнаїтського поета періоду Ріті, Раскхана провідним станом душі є саме *мадгурья бгав*. Раскхан був самовідданим *бгактом* бога Крішни, незалежним від канонів індуїзму та канонів тієї чи іншої релігійної течії *бгакті*. Без любові до

улюбленого Крішні усі світи – і земний і божественний, здавалися б йому марними. Саме життя людини – позбавленим будь-якої мети. Воно наповнюється сенсом лише тоді, коли *бгакт* народжений у місці божественної гри Господа Крішні. Поет писав, що погодився б народитися будь-якою іншою живою істотою, за умови, що його життя минатиме у святих місцевостях крішнаїтського *бгакті*, де блукають корови Крішні, знаходиться священна гора Говардган, несе свої води річка Ямуна та квітне чудовими квітами дерево кадамба.

Як справжній *бгакт*, Раскхан не надто переймається канонічним функціонуванням естетичної категорії *раса* в його творах. Він виражає свої високі почуття до бога Крішні у вигляді "солодких" емоцій (*мадгурья бгав*). Саме тому *раса* кохання (*шрінгар*) найяскравіше представлена в збірці його поезій під назвою "Суджан Раскхан". Любов відданого Крішні поета носить надмирський характер. *Раса* кохання передана зображенням двох канонічних станів закоханих – воз'єднання (*санйог*) та розлуки (*війог*).

Далі розглянемо вірші Раскхана, присвячені першому з цих станів. У межах відображення цього стану кохання персонажі проходять ряд етапів розвитку свого почуття. Як правило, перша їхня зустріч буває несподіваною. Вони зацікавлено розглядають одне одного, починають загравання. В традиційному поетологічному каноні існує три складові для відображення стану воз'єднання-зустрічей героїв, а саме: опис їхньої зовнішності, загравань та змальовування різних типів героїнь.

На першому етапі *санйог* герой вражений красою героїні. На відміну від інших поетів періоду *Piti* (канонічної, прикрашеної поезії), Раскхан яскраво змальовує зовнішню привабливість обох закоханих – бога Крішні та його вічної нареченої, пастушки Радги. Підкреслюючи надприродну вроду героя, Раскхан приділяє увагу деталям його вбрання: перлинному намисту на шиї, чудовому хвилястому волоссю, розкішному тюрбану. Коли мешканки Баджу бачать, як Крішна увечорі повертається з лісу зі своїми стадами та відданими подружками, вони геть забувають про денну втому. Голос бога такий же чарівливий, як і його зовнішність, він закликає відданих пограти з ним у божественних кушах. І пастушки просто не спроможні опиратися його харизмі:

Йде з лісу Манмоган, (з ним) череднички Браджу женуть корів,
Співає сопілка пісню пастушків й грає (з ними), сміливий.

Виглядають з усіх вікон браджанки, (спраглі) побачити його вроду,
Раскхан каже: забули втому юні діви від погляду на ту красу!
[Раскхан грантхавалі, 180].

Кожна жінка Браджу втрачає розум, споглядаючи подобу бога. Сила його лотосоокого погляду заставляє пастушок забути про самих себе, вони воз'єднуються з Крішною, як індивідуальна душа (атма) з Абсолютом (Параматмою). Сам поет зачарований грою тіней від сережок на щоках Крішни, його поставою серед квітучих дерев у лісі Вріндаван. Обличчя Могана сяє немов той місяць.

Так само детально Раскхан змальовує кохану пастушку Крішни – Радгу. Очі її настільки красиві й п'янки, неначе сам господь Брагма, пожалівши спраглу землю, напоїв її нектаром богів. Обличчя героїні поет порівнює з місяцем, повним амріти. Тіло Радги настільки досконале, немов створене різцем вправного ювеліра, який старанно оздобив перлинами кожную ланку золотого намиста – її тіла. Червоні уста Радги – саме бажання. Вроду її неможливо передати словами. Дівчина сяє променями світла, немов сузір'я на небі. Священний тілак на її чолі нагадує планету Марс на блідому тлі місяця. Румянець на щоках грає відтінками троянд. Майже чорняве волосся – немов мохнаті крильця бджіл. А переливи її голосу присоромлять навіть соловейка. Колісниця бога сонця зупиняється на півдорозі, тому, що візничий втрачає глузд від краси нареченої Крішни. Так само й місяць зупиняється в її дворі вночі й не хоче пливати далі. Сам вітер, прагнучі відчуті її пахощі, не відходить від неї а ні вдень, ні вночі.

Традиційне зображення загравань та любовців у крішнаїтській літературі *бгакті* вимагало обов'язкової розповіді про улюблені розваги Крішни, які мають бути представлені наступними картинками: *кунджліла* (ігри в лісі), *расліла* (забави з пастушками), *данліла* (ігри з молочницями) та *пхагліла* (святкування Холі).

У творах Раскхана *кунджліла* виглядає так: Якесь пастушка розповідає про зустріч із Крішною: "Виходячи з лісу, я раптово побачила Могана, його усміхнене обличчя й досі залишається в моїх спогадах. Я ніяк не можу їх позбутись! Ті уста вкрали мій розум й накинули зашморг на серце. Він – океан чудовий насолоди – заповонив мене і не пускає".

Проте, у Раскхана ми частіше зустрічаємо зображення так званої расліли – гри господа, коли будь-яка пастушка, почувши звуки сопілки Крішни, забуває сама себе й віддається без останку до рук бога:

(На Крішні) коротке нове вбрання, неповторні прикраси, сяє (на обличчі) тіка каджала, (поставлена) мамою Яшоною,

Коли почав у Баджі раслілу свою Раскхан, з тих пір (життя) переповнене божественним щастям.

Насолоджуйтесь релігійною заслугою (свого) життя сьогодні, завтра згадаєте сором!

(Тому, що) невідомо ще скільки днів танцюватиме Шьяма перед (вашими) щасливими очима [Раскхан грантхавалі, 182].

Дізнавшись про справжню природу бога Крішни, жінки та дівчата Баджу прагнуть солодких розваг з чарівним юнаком, забувши про людський осуд та полишивши домівки.

Інша улюблена забава Крішни – *пхагліла*. Змальовуючи її, одна пастушка Баджу розповідає іншій: "Вчора пастух Крішна, оточений багатьма чередничками, водив веселі ватаги вулицями села. Граючи чарівних мелодій на своїй сопілці, він підкорив душі всієї молоді. Полив фарбами причарованих дівчат, грою своїх очей заставив танцювати кожную частку мого тіла. Крішна помстився за мене, примусивши танцювати навіть мою свекруху і невістку".

Бог так полюбляє ці розваги, що не дає пройти повз себе вулицею жодній молочниці села. Він так завзято натирає їхні обличчя червоним порошком *гулал*, що навіть їхній одяг, сарі, не витримує його натиску.

Зображення *данліли* нагадують охарактеризовані вище картини *пхагліли*. В них Крішна, зустрівши дівчат на дорозі, звертається до пастушок або коханої Радги з вимогою дати викуп за прохід, тобто полюбити його:

Почувши ці слова (Крішни) й обдумавши їх серцем, мовила дочка Врішбани:

Прикинувся ти в лісі незнайомцем, Канга, перекинув дорогу, просиш данину,

Прийшов на дорогу, нічого не вийшло, сердися, не зміг вимовити й слова,

Я дочка Врішбани, йду продавати сметану, (ти) не зможеш мене зупинити. [Раскхан грантхавалі, 185].

Третя складова для відображення стану *санйог* – змальовування різних типів героїнь. Воно напряму пов'язане з другою складовою – зображенням загравань та любовців героїв. Але Раскхан дуже мало наслідує традиційний канон і в цій частині передачі *раси* кохання. У збірці його поезій таких пасажів небагато. Так, в одному вірші подружки Радги сприяють її побаченням з Крішною, вмовляючи її на зустріч.

Отже, поетика "ріті" запозичила теоретичні категорії, поетичні форми та засоби, розроблені в санскритському каноні й перенесла їх в поезію браджем. У поетичному творі Раскхана домінує одна з трьох головних *рас*, а саме: еротична (*шрінгар*). Автор вправно передає різноманітні складові відображення *раси* любові, спираючись на почуття "мадгурья", притамане творам крішнаїтського бгакті. Емоційну структуру об'єкта та суб'єкта він виражає за допомогою постійного почуття, *схайїбгави* кохання (*рамі*). Ця *стайїбгава* присутня як латентне враження у свідомості читача й на її основі йде процес емоційної ідентифікації читача та героя, відповідно, й народження *раси*.

Раса у віршах Раскхана виникає як чудова насолода власними душевними станами бгакті завдяки їхній відповідності збудникам та симптомам постійного почуття. *Раса* – це насолода власної свідомості, сприйняття очищених від індивідуального забарвлення емоцій любові. Через *расу* Раскхан вкушає вищу природу господа Крішни. Читач Раскхана – звичайна людина. Він насолоджується красою природи Браджу та любовних ігор вищого божества (Параматми) з реальними пастушками, які є втіленнями душ індивідуальних (атма). Під час естетичного сприйняття твору увага читача відволікається від повсякденних принад і бажань, що викликають страждання, він насолоджується універсальною природою свого бога. Так поет виражає усю повноту *раси* "кохання". Побачивши неземну красу Крішни, пастушки досягають вершин йоги, опиняються в стані "самадгі", навіть не практикуючи навмисно цю дисципліну. За словами відомого індійського літературознавці Рамчандра Шукли, вони досягають визволення з колеса перевтілень на землі, отримавши його спогляданням бога у серцевій чакрі [Рамчандр Шукл, 2006, 456].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Російською мовою:

1. Алиханова Ю.М. Дхваньялока Анандавардханы и его учение о поэзии // Анандавардхана. Дхваньялока ("Свет дхвани") / Пер. с санскрита, введ. и комм. Ю.М. Алихановой. – М.: Наука, 1974. – С. 13–60.

2. Балин В.И. Лирика Видьяпати (к характеристике героев) // Уч. зап. Ленинградского университета. – Л.: ЛГУ, 1962. № 306. Серия востоковед, наук. Вып. 16. – С. 112–126.

3. Баранников А.П. Изобразительные средства индийской поэзии. – Л.: ЛГУ, 1947. – 65 с.

4. Гафурова Н.Б. Кабир и его наследие. – М.: Наука, 1976. – 104 с.

5. Гринцер П.А. Определение поэзии в санскритской поэтике // Проблемы теории литературы и эстетики в странах Востока. – М.: Наука, 1964. – С. 35–61.

6. Гринцер П.А. Основные категории классической индийской поэтики. – М.: Наука, 1987. – 312 с.

7. Гринцер П.А., Гринцер Н.П. Становление литературной теории в Древней Греции и Индии. – М.: РГГУ, 2000. – 424 с.

8. Сазанова Н.М. Поэзия расиков XVI в. на брадже // Проблемы восточной филологии. – М.: МГУ, 1979. – С. 114–121.

9. Серебряков И.Д. Литературный процесс в Индии (VII XIII века). – М.: Наука, 1979. – 160 с.

10. Серебряков И.Д. Очерки древнеиндийской литературы. – М.: Наука, 1971. – 391 с.

11. Цветков Ю.В. Сурдас и его поэзия. – М.: Наука, 1979. – 167 с.

12. Цветкова С.О. Поэтическое украшение-аланкара в индийской поэзии "Рити" 17 в. – автореф канд дисс – спец. 10. 01.03. – СПб.: СПбГУ, 2005. – 20 с.

Мовою гінді:

13. Caudharī S. Alaṅkara, riti aur vakrokti. – Dilll: Alaṅkara prakāsan, 1973. – 284 p.

14. Caudharī S. Kāvyaśāstra ke paridrsya (vaidik yug se adhunik yug tak). – Dilll: Alaṅkara prakāsan, 1975. – 360 p.

15. Caudharī S. Rasa-siddhant kī pramukh samasyāe. – Dilll: Alaṅkara prakasan, 1973. – 268 p.

16. Caudharī S. Shabdasakti aur dhvani-siddhant. – Dilll: Alaṅkara prakasan, 1973. – 154 p. Нагендр. Гінді сагітья ка ітірас.– Іллагабад, 1973. – 369 p.

17. Рамчандр Шукл. Гінді сагітья ка ітірас. – Діллї, 2006. – 456 п.

18. Раскхан грантхавалї. – Діллї, 2003. – 352 п.

19. Varmā, Dharendra. Braj bhāśā. – Pāhābād: Hindustānī Ekedemī, 1954. – 162 p.

Англїйською мовою:

19. Chaitanya K. A new history of Sanskrit literature. – Westport: Greenwood Press, 1975. – 490 p.

20. De S.K. Aspects of Sanskrit literature. – Calcutta: Mukhopadhyay, 1959. – 315 p.

21. De S.K. Sanskrit poetics as a study of aesthetics. / With notes by E. Gerow. – Berkley and Los Angeles: Univ. of California Press, 1963. – 118 p.

22. Raghavan V. Sanskrit: Essays on the value of the language and the literature. – Madras: The Sanskrit Education Society, 1972. – 181 p.

Стаття надійшла до редакції 14.04.15

Е. В. Довбня, канд. пед. наук
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

Система бхав и рас в кришнаитской средневековой поэзии хинди

Предложенная статья рассматривает вопрос о поэтологических особенностях творчества известного поэта позднесредневековой литературы бхакти Раскхана, а именно, важную категорию поэтики хинди – систему бхав и рас. Этот аспект творчества поэта еще не исследован.

Ключевые слова: бхава, раса, бхакти, встреча.

K. Dovbnya, PhD, Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

The system of bhava and rasa at the krishna's meadeval poetry

This article is devoted to the problem of poetic peculiarities of poetry of famous poet of bhakty-literature Raskhan, to important part of Hindi poetics – the system of Bhava and Rasa. This aspect of Raskhan's poetry has not been researched on a due level.

Key words: Bhava, Rasa, bhakty, meeting.

УДК 821.111-21.09 Шекспір

Н. Ю. Жлуктенко, канд. філол. наук, проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОМПОЗИЦІЯ "БУРІ" В. ШЕКСПРА В АСПЕКТІ НАРАТОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

У статті зроблено спробу залучити до аналізу трагікомедії В. Шекспіра "Буря" стратегію інтерпретації драматичного наративу англійської дослідниці Б. Харді. Наратологічний підхід по-новому обґрунтовує філософську гуманістичну тенденцію шедевр пізньої творчості Шекспіра.

Ключові слова: наратологічний аналіз, драматична композиція, ретроспективний наратив, проспективний наратив.

Серед пізніх п'єс Вільяма Шекспіра драма "Буря" чи не найчастіше ставала об'єктом науково-критичного інтересу. Методологічним підґрунтям її інтерпретації були різні аналітичні практики: як ключ до рецепції драматичних образів випробовували психоаналіз, для оцінки багатопланового барокового стилю твору використовували традиційну теорію драматичних жанрів і стилів, збагачену новітніми формами вивчення текстуальності, звертались також до феміністичної, інтермедійної та екокрітики, на-